

PROVOCĂRI GEOPOLITICE ȘI MUTAȚII IDENTITARE
ÎN REPUBLICA MOLDOVA.
ANALIZA ELECTORALĂ A ULTIMELOR
ALEGERI PARLAMENTARE

DAN DUNGACIU*

Abstract. *The study examines the latest events from Republic of Moldova, from the identity point of view. The elections from 28 november 2010 increased the ambiguity and the multiplicity of the identity speeches, which are mirrored in the predispositions of the population.*

Keywords: *Republic of Moldova, identity speeches, general elections, political parties, social polarization.*

„Moldova este mai mult decât o provincie românească, departe de a fi o provincie rusească și nu îndeajuns pentru a fi o națiune. Aici încep să intre în coliziune geopolitica și realitatea socială.”

(George Fridman)

„Nu putem înțelege cu adevărat lumea în care trăim fără a încerca să îi integrăm și să îi înțelegem emoțiile.”

(Dominique Moïsi)

Ce se întâmplă, de fapt, în R. Moldova? Ce (mai) este „Basarabia” din punct de vedere identitar? Și ce date ar mai trebui incluse în acest dosar pentru a reuși să înțelegem, fie și parțial, metamorfozele, uneori surprinzătoare, aluziile și iluziile electorale ale unei populații care pare că, la fiecare ciclu electoral, găsește și răspunsul. Sau nu îl găsește și vrea să încurce lucrurile și mai abitir.

Chiar dacă nu abordează explicit această temă, pentru că nu este un studiu de sociologia națiunii și a naționalismului, sunetul de fundal al acestei analize este *dosarul identitar*. În realitate, el a fost deseori principalul mobil și obiectiv al majorității guvernărilor de peste Prut, mai ales al guvernării comuniste, fără ca

* Director al Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române; prof. univ. dr. la Facultatea de Sociologie, Universitatea din București.

mizele sale să dispară nici astăzi. De multe ori, și nu spunem asta pentru a frapa cu orice preț, o serie de discursuri vehiculate în spațiul public de la Chișinău — de la invocarea emfatică a „problemelor principale ale societății” până la discursuri care aduc în prim plan „integrarea europeană” sau „noi suntem europeni!” — sunt conștiința falsă a unei tematici identitare, pe care, voit sau nu, cei care rostesc asemenea slogane doresc, într-o oarecare măsură, să o oculteze. Să nu o abordeze abrupt. Să nu fie, altminteri spus, obligați să răspundă la întrebări la care nu vor să răspundă, sau nu vor ca ceilalți să cunoască răspunsul lor la ele. Nu afirmăm aici că problemele sociale, economice sau cele care țin de integrarea europeană nu sunt importante. Spunem doar că, nu o dată, îndărătul lor se ascunde inclusiv dorința de a oculta problematica identitară și de a o trece într-un repertoriu secund și irelevant¹.

Dar ea este prezentă. Îndrăznim chiar să mergem mai departe și să sugerăm că până și arhitectura noii puteri instalate după 28 noiembrie 2010 la Chișinău² este și ea consecință, fie și tacită, inclusiv a unei mutații identitare semnificative în stânga Prutului. Despre această mutație va fi vorba, cu prioritate, în această introducere a celui de-al treilea volum dedicat explicit R. Moldova³, menit să materializeze o serie de preocupări constante, săptămânale, ale autorului cu „chestiunea R. Moldova”, etapă care a început în decembrie 2008 și a continuat, în diverse forme, până la finele lui 2010.

Ambiguitatea și multiplicitatea discursurilor identitare

La aceste dosare pe care le-am semnalat mai sus mai pot fi adăugate, cu siguranță, altele, care să permită o reevaluare a relațiilor cu regimul de ocupație și, de ce nu, o „alegere” politică în cunoștință de cauză. Sigur, nu nutrim iluzia că o clarificare din punctul de vedere al adevărului istoric sau cel academic va rezolva toate problemele din R. Moldova, inclusiv cele identitare. Ar fi o naivitate. Dar cu siguranță că un demers coerent și susținut în acest sens ar crea o atmosferă publică în care opțiunile politice ar putea fi și mai îndreptățite și mai ușor de luat.

¹ Chestiunea nu este nouă. Un clasic al analizelor dedicate relației dintre naționalism și marxism, de pildă, demonstra judicios cum marxismul a fost, deseori, „conștiința falsă” a naționalismului. Altminteri spus, preopinienți din cadrul Partidului Comunist argumentau polemic utilizând argumentele marxisto-leninisto-staliniste încercând să soluționeze sau să revendice, în fond, mize naționale. Pe care nu le explicau aproape niciodată! Un exemplu recent care demonstrează această evoluție este lucrarea istoricului Gheorghe Cojocaru, dedicată constituirii fantomaticii Republici Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești (RASSM), de la 12 octombrie 1924 (Gheorghe Cojocaru, *Cominternul și originile „moldovenismului”*. *Studiu și documente*, Editura Civitas, 2009). Disputa dintre comuniștii ucraineni, în special, și cei români a fost extrem de sugestivă pentru a înțelege inclusiv inventarea și impunerea „limbii și a națiunii moldovenești” (în ciuda faptului că părinții fondatori, Marx și Lenin, învățau contrariul, respectiv că acestea nu există!), dar mai ales maniera razantă în care problematica națională era abordată. Disputa relevată de Gheorghe Cojocaru este inclusiv un argument că ocultarea tematicii naționale nu însemna în niciun caz dispariția chestiunii în perioada sovietică (vezi pe această chestiune și Dan Dungaciu, *Națiunea și provocările post(modernității)*, București, Editura Tritonic, 2004, pp. 451-461).

² Cronologia și rezultatele alegerilor parlamentare din R. Moldova vor fi prezentate în material.

³ Vezi Dan Dungaciu, *Moldova ante portas*, București, Editura Tritonic, 2005 și Dan Dungaciu, *Cine suntem noi, Cronici de la Est de Vest*, Chișinău, Editura Cartier, 2009.

Înainte de a discuta chestiunea identitară la modul concret și actualizat, mai este nevoie să facem puțină istorie a proiectelor identitare⁴, cu precizarea că această problemă nu a fost niciodată ostoită în stânga Prutului. Și această observație este o axiomă de la care trebuie să plece orice cercetare.

Ceea ce ne interesează la acest punct este nu atât fenomenologia procesului, cât modificările de ultimă oră care au fost ilustrate, sugerăm noi, inclusiv de alegerile parlamentare din 28 noiembrie 2010. Un rapid rezumat al istoriei republicii din acest punct de vedere ar arăta cam așa.

La început, cel mai coerent a fost *discursul (pro)românesc*. Anii '90 l-au adus în prim-planul spațiului public, în fața unei tabere dezorientate, sovietică și nostalgică, dar fără un proiect coerent în afară de revenirea sau menținerea URSS-ului. Anul 1994 a însemnat, cu intermitențe, ieșirea „discursului (pro)românesc” din zona discursului oficial sau chiar oficios. În ciuda absenței publice de la mesele oficiale, latențele acestuia sunt încă prezente și, probabil, nu vor putea fi extirpate niciodată până la capăt în stânga Prutului. Are de partea lui demografia și academia, chiar dacă nu politica oficială. Ca orice latență însă, pentru a se explica, are nevoie de cadre de manifestare, circumstanțe și impulsuri favorabile. Și tot ca orice latență, ieșirea lui imediată la rampă nu e garantată sută la sută. Așa cum poate deveni primordial, poate să și sucombe. Este ceea ce au înțeles autoritățile de la Chișinău când, explicit sau implicit, încercau sau chiar blocau contactele de orice tip dintre cele două maluri ale Prutului.

Peste acest discurs constitutiv al tinerei republici — vezi „limba română” din textul *Declarației de independență* și dilemele unioniste fondatoare — s-au suprapus, în timp, alte două discursuri, oficiale de data asta și care, în realitate, se bat cap în cap.

Primul este *discursul moldovenist de sorginte sovietică*⁵. A fost relansat, cum spuneam, în 1994, dar a atins apogeul — și ridicolul! — în perioada guvernării comuniste. În esență, acreditează similitudinea dintre cetățenie și etnie, producând un discurs moldovenist etnicist, cu pretenții de legitimare istorică de... 650 de ani, asumându-și nonșalant și, nu o dată, rizibil, istoria întregii Moldove medievale. Asta, cu riscul suprapunerii masive pe discursul identitar românesc, mult mai bine plasat geografic (2/3 din teritoriul Moldovei medievale se află în România) și istoric (capitala Moldovei medievale, simbolistica voievodală etc.) pentru a revendica el moștenirea etnosimbolică a unui teritoriu constitutiv al Vechiului Regat și, ulterior, al României Mari.

Și promotorii discursului moldovenist anti-România știu asta. De aici logica ineluctabilă care îi împinge către patologii discursive de tip „Moldova Mare”, exprimate ici-colo public, prin mișcări civico-politice, ziare cu asumarea clară a acestui vector (plasat în titlu sau nu) sau discursuri juvenil-teribiliste⁶. Dar ei

⁴ Pentru evoluțiile identitare din R. Moldova, vezi Dan Dungaciu, *Moldova...*, pp. 78-150 și Dan Dungaciu, *Cine suntem noi...*, pp. 72-161.

⁵ Acest tip de discurs mai este denumit în dezbaterile de la Chișinău „moldovenism primitiv”.

⁶ Între timp, după schimbarea de regim de la 29 iulie, publicațiile de timp *Moldova Mare*, *Țara Moldovei* etc. au dispărut imediat. În realitate, nu au avut niciodată un impact real, fiind mai degrabă locul unde se descărcau copios refulările și frustrările unor personaje care trebuiau să(-și) găsească o „explicație” pentru pro-

mai știu și altceva, chiar dacă nu ne spun. Anume că discursul moldovenist etnicist cu legitimarea istorică de 650 de ani ar presupune, ca primă măsură logică, renunțarea la... Transnistria, niciodată parte a Moldovei medievale. Drama unui asemenea discurs stă, în realitate, nu doar în imposibilitatea împlinirii lui — multe discursuri etnopolitice stau sub acest semn —, ci în conștiința limpede a celor care îl promovează că îndeplinirea lui este imposibilă. „Moldova Mare“ nu este nici măcar un vis, pentru că nici măcar promotorii lui nu cred, cu adevărat, în el. De aici, conștiința aproape tragică a unora dintre liderii ei ideologici, a celor mai instruiți dintre domniile lor, care vor să fie și lucizi, și îndrăgostiți în același timp. Și asta nu se poate.

Consecințele? Transformarea acestui discurs mai degrabă în unul resentimentar, negativ, îndreptat obsesiv împotriva României, considerată, tacit, ca vinovată pentru ratările lor private. E o scuză, poate, bună. Dar atât. Și prea puțin pentru a garanta eficacitatea unui discurs identitar statal. Pe termen scurt, este zgomotos și iritant, dar pe termen mediu și lung este condamnat la eșec și ineficiență.

Și ajungem aici la al treilea discurs, prezent și el masiv în perioada comunistă. Căci paradoxul identitar al R. Moldova din timpul regimului Voronin era că, în realitate, nu avea un discurs oficial. Avea două! Pe cât de oficial este *discursul moldovenist de sorginte sovietică* — asumat ca atare în discursul public la cel mai înalt nivel —, pe atât de oficial este și *discursul „polietnic și multicultural“*, asumat și el cu aceeași intensitate și de la aceleași înalte tribune. Apelul la textele oficiale poate proba asta lejer.

În funcție de interese sau context, unul sau altul dintre discursuri era scos din jobenul politic. În relația cu România, discursul etnicist moldovenist prima; în relația cu Moscova sau Tiraspol, discursul polietnicist și multicultural; în relația cu Europa sau SUA, când unul, când celălalt, în funcție de interlocutor.

Dilema era că, în realitate, cele două discursuri oficiale sunt incompatibile unul cu celălalt. Unul postulează o majoritate etnică evidentă și fondatoare a statului — logica *etnicistă* —, altul o comunitate civică multiculturală și polietnică — logica *civică*.

Vedem deci că, inclusiv în vremea comuniștilor, dilemele discursurilor identitare erau evidente și, practic, insurmontabile. Dar lipsa unui discurs limpede al Chișinăului pe această direcție și fluctuațiile contradictorii nu fac decât să perpetueze senzația unei construcții fără fundație. La toate aceste dileme pe care le-am punctat aici mai trebuie adăugate două. Prima este legată de problematica transnistriană, citită sub aspect identitar, și care face și mai dificilă chestiunea discutată aici⁷. A doua problemă este condiția „diasporei moldovenești“, obiect

prile lor eșecuri și neputințe funciare. Și „explicația“, evident, nu avea nicidecum de-a face cu *ei*, ci era undeva în afară lor și purta un singur nume: *România*. Psihologic vorbind, mecanismul nu este în niciun fel ceva nou, el manifestându-se la începutul anilor '90 în proiectele „ardeleniste“ ițite prin zorii democrației românești.

⁷ Nu o dată criticată de liderii de la Tiraspol, prin vocea fostului așa-zis ministru de Externe al „Republicii Moldovenești Nistrene“, Valeri Lițkai, care justifica imposibilitatea conviețuirii celor două maluri ale Nistrului inclusiv prin faptul că R. Moldova și „RMN“ sunt entități politice care au la bază filosofii stataliste radical diferite. Pe când R. Moldova se bazează pe o filosofie de secol XIX, cu o etnie majoritară și minorități etnice, transnistrenii argumentau să „statul“ lor se bazează pe o formulă post-modernă, în care nu există majorități și minorități, din moment ce „RMN“ are trei etnii constitutive, relativ egale, respectiv „moldovenii, rușii și ucrainenii“.

de preocupare recentă a autorităților de la Chișinău, dar a cărei condiție identitară nu face decât să reproducă incongruențele și ambiguitățile de acasă. Căci, orice acțiune a statului în această direcție trebuie să decidă anterior cine sau ce este „moldoveanul”. Sau când este el așa ceva⁸.

Am făcut acest scurt recurs la istoria de până la alegerile din 29 iulie 2009 dintr-un motiv simplu: lucrurile s-au schimbat după preluarea puterii de către Alianța pentru Integrare Europeană (AIE) și detronarea comuniștilor, inclusiv din acest punct de vedere. Mai mult, ipoteza noastră este că tocmai modificarea profilului și percepțiilor identitare poate fi un element prin care putem desluși mai adecvat rezultatul alegerilor parlamentare din 28 noiembrie 2010. A apărut — nu foarte explicit deocamdată, mai degrabă sugerat și nu recunoscut ca atare în mod direct⁹ — un *alt* tip de discurs, un alt tip de moldovenism, pe care l-am putea denumi *moldovenismul europeanist*.

Ce se întâmplă acolo? Multe întrebări și puține răspunsuri

Avem acum toate datele pentru a trece la următorul pas al analizei noastre, respectiv relația între peisajul identitar al R. Moldova și structurarea spațiului politic după 28 noiembrie 2010, invocând o miză esențială pe care nu putem să o ignorăm niciodată când este vorba despre R. Moldova: *chestiunea identitară este un instrument hermeneutic indispensabil pentru a înțelege evoluții politice*.

Înainte însă, să ne reamintim ce s-a întâmplat concret la ultimele alegeri.

La 28 noiembrie 2010, în Republica Moldova au avut loc alegeri parlamentare (anticipate), în cadrul cărora a fost aleasă noua componentă a Parlamentului. În urma alegerilor din 28 noiembrie, *patru concurenți electorali* au trecut pragul electoral: Partidul Comuniștilor (39,34% voturi, 42 mandate), Partidul Liberal Democrat (29,42%, 32 mandate), Partidul Democrat (12,70%, 15 mandate) și Partidul Liberal (9,96%, 12 mandate). Rata de participare la vot a fost de 63,37%¹⁰.

Discuțiile și comentariile pe marginea rezultatelor au fost abundente la Chișinău. Însă două chestiuni nu au reușit să genereze răspunsuri satisfăcătoare, de aceea vom stărui asupra lor în aceste pagini. Dincolo de acest motiv — lipsa unui răspuns coerent — a doua rațiune pentru care le selectăm tocmai pe acestea este că, în opinia noastră, ele sunt interconectate. Iar veriga de legătură este tocmai... chestiunea identitară.

⁸ Despre aceste chestiuni, vezi în Dan Dungaci, *Cine suntem noi...*, pp. 129-135.

⁹ Că acest tip de discurs prezent în unele zone politice de vârf este perceput la Chișinău de o serie de lideri de opinie este evident. Încă fenomenul nu este identificat ca atare și nu a fost pus degetul pe rană, de aici și tensiunile sau aparentele ambiguități ale unor mesaje publice. Ilustrative din acest punct de vedere sunt materialele ale lui Constantin Tănase din publicația *Timpul* (ianuarie-februarie), care pendulează, deseori cu îngrijorare, alături aparent contradictoriu, undeva între insatisfacție și perplexitate relativ la potențialitatea oficializării unui asemenea discurs (<http://www.timpul.md/autori/95/constantin-tanase>).

¹⁰ La data de 30 decembrie 2009, după îndelungi negocieri, a fost semnat Acordul de reeditare a Alianței pentru Integrare Europeană (AIE 2) de liderii celor trei partide democratice: Partidul Liberal Democrat din Moldova (PLDM), Partidul Democrat din Moldova (PDM) și Partidul Liberal (PL). Alianței îi lipsesc două voturi pentru alegerea președintelui R. Moldova (59 de mandate față de necesarul de 61).

Iată acum cele două chestiuni. Prima se referă la menținerea PCRM la un nivel ridicat în ceea ce privește opțiunea de vot și la faptul că partidul nu a scăzut spectaculos într-un an de zile de guvernare AIE. A doua ține de creșterea rapidă în simpatia publicului a lui Vlad Filat și a partidului pe care acesta îl reprezintă (PLDM).

*Prima chestiune: PCRM nu pierde dramatic
și câștigă orașele*

Mai concret. La alegerile din 28 noiembrie, PCRM a pierdut surprinzător de puține voturi, în ciuda unei guvernări relativ coerente și fără bulversări sociale majore, și în condițiile în care „locomotiva” Vladimir Voronin era în scădere evidentă de potențial având, indiscutabil, cea mai proastă prestație electorală din toate cele la care a participat până astăzi¹¹. Mai mult, Alianța a beneficiat de susținerea vădită și fără precedent a oficialilor europeni, care, în campania electorală, au descins la Chișinău transmițând mesaje de susținere a Alianței pentru Integrare Europeană, fără precedent în spațiul „Parteneriatului Estic”¹². Și asta în condițiile în care sondajele de opinie din stânga Prutului indică faptul că majoritatea (circa 55-65%) populației R. Moldova este pro-integrare europeană. La toate acestea trebuie adăugat și pluralismul mediatic care — în ciuda unor sincope, deseori, de neînțeles — s-a instaurat după alegerile din 29 iulie în proporții incomparabile cu ceea ce exista în vremea guvernării comuniste. Iar de această veritabilă democratizare a spațiului public ar fi trebuit să profite fosta opoziție, respectiv guvernarea AIE, care, în timpul regimului Voronin, avea blocate căile către discursul public. Nu este de neglijat nici faptul că, după alegerile din 29 iulie, pârgghiile puterii centrale și locale trec, într-o proporție semnificativă, în mâinile AIE, depozitând PCRM de ceea ce se considera a fi atuul său incontestabil în toate campaniile electorale din perioada guvernării sale.

Și totuși, în ciuda acestui fapt, de la 706 734 voturi obținute la 29 iulie 2009, Partidul Comuniștilor a ajuns 676 761 voturi în 28 noiembrie 2010. Mult mai puțin decât s-ar fi așteptat lumea și chiar... unele sondaje, PCRM înregistrând o pierdere de numai 29 973 voturi. Dintre acestea, trebuie subliniat că a pierdut 10 325 de voturi numai în UTA Găgăuzia, și asta, cel mai probabil, ca urmare a prestației lamentabile a lui Vladimir Voronin acolo¹³. Dacă scoatem aceste vo-

¹¹ Să invocăm aici fie și numai prestația liderului comunist de la Publika TV din 17 noiembrie 2010, în „dispută” cu președintele interimar Mihai Ghimpu, aflat în studio. Nivelul extrem de jos al intervenției telefonice a făcut ca televiziunea cu pricina să anunțe a doua zi că Vladimir Voronin nu va mai apărea pe acest post TV pe durata campaniei. La fel, prestația sa electorală în fața electorilor găgăuzi a fost iarăși emblematică, costând, de altfel, partidul. Și exemplele pot continua.

¹² A se vedea vizita fără precedent de la 30 septembrie 2010, la Chișinău, a „Grupului de Prieteni” ai R. Moldova (ulterior Grupul pentru Acțiune Europeană a Republicii Moldova), inițiativă românească lansată la începutul anului 2010. Au fost reprezentate, la diferite nivele, practic toate statele UE, la Chișinău fiind prezent și comisarul european pentru extindere Stefan Fule.

¹³ În cursul unei reuniuni din timpul campaniei electorale, desfășurată în localitatea Ceadăr-Lunga, Vladimir Voronin s-a arătat extrem de iritat de comportamentul unui grup de alegători. Un bărbat din sală a încercat să adreseze niște întrebări care nu i-au convenit liderului comunist. Deranjat de întrebările sale, Voronin i-a îndemnat pe cei din sală să-l scoată afară și să-i dea „un șut în fund”. „Dumneavoastră insultați poporul

turi, ar rezulta că, în restul republicii, PCRM a pierdut doar... 9 648 de voturi! Un rezultat cel puțin surprinzător într-o R. Moldova considerată oprimată de regimul comunist vreme de opt ani și care abia aștepta să se „elibereze” și să țâșnească spre orizonturile europene...

Numai că realitatea nu a atât de simplă. Înainte însă de a explica această situație, să mai subliniem un aspect. Căci cel mai spectaculos lucru însă, în ceea ce privește scorul PCRM, este faptul că partidul lui Vladimir Voronin a avut o evoluție foarte bună în zona urbană, culminând cu... Chișinăul, fieful anticomunismului din republică. Aici, PCRM a crescut de la 158 034 voturi în iulie 2009 la 173 604 în noiembrie 2010¹⁴! Asta înseamnă o creștere de 15 570 de voturi, în urma căreia comuniștii au câștigat în principalul oraș al republicii cu 40,19%!¹⁵

Revenind la una dintre observațiile inițiale, legate de schimbarea incontestabilă petrecută în spațiul mediatic din R. Moldova — democratizarea spațiului public, fie și relativă, apariția în 2010 a două televiziuni de știri¹⁶, modificarea prestației postului public TV Moldova 1, apariția de noi portaluri, publicații etc. — ar fi trebuit, teoretic, să șubrezească electoratul compact al comuniștilor, fie și plecând de la premisa că manipularea și închistarea mediatică din timpul regimului comunist ar fi favorizat votul pentru acest partid.

Și, când colo, surpriză! Nu doar că PCRM nu pierde în zonele cele mai mediatizate ale republicii, respectiv mediul urban, culminând cu Chișinăul, ci... dimpotrivă! Acolo, comuniștii sunt votați mai mult decât cu un an în urmă.

A doua chestiune: Vlad Filat și PLDM cresc exponențial

Pe de altă parte, succesul partidului condus de Vladimir Filat. Partidul Liberal Democrat din Moldova a obținut, la alegerile din 29 iulie 2009, 262 028 de voturi valabil exprimate, respectiv 16,57%. La alegerile din 28 noiembrie 2010, PLDM crește precum Făt Frumos din poveste și obține 506 253 de voturi valabil exprimate, ceea ce înseamnă 29,42%. Creșterea a fost remarcabilă, diferența de voturi fiind 144 225!

Firește, o serie de explicații pentru progresul PLDM sunt deja cunoscute și nu le vom relua exhaustiv: este partidul cu cel mai bun management, profesio-

găgăuz!”, i s-a adresat bărbatul la un moment dat. „Dumneavoastră nu sunteți poporul, dumneavoastră sunteți un idiot”, a răspuns fostul președinte al R. Moldova. Să remarcăm că printre afirmațiile publicului care au stârnit reacția lui Voronin a fost și cea potrivit căreia PCRM a uitat de promisiunile pe care le-a făcut, respectiv susținerea ideii ca limba rusă să devină a doua limbă de stat. Gestul lui Vladimir Voronin a fost îndelung comentat. Reacția bașcanului Formuzal a fost promptă: „Dacă Voronin nu-și va cere scuze, mă voi adresa în instanța de judecată”, a declarat acesta, subliniind totodată că modul cum s-a comportat recent Voronin la întâlnirea cu alegătorii din Ceadîr-Lunga „a zguduit profund întreaga comunitate”. „Comentariile aspre și mitocane la adresa poporului găgăuz demonstrează atitudinea adevărată a lui Voronin și a aliaților săi împotriva poporului nostru. Găgăuzii respectă neclintit tradițiile lor și nu vor permite să fie insultați în propria casă. Comportamentul și declarațiile lui Vladimir Voronin, insultele cinice și nerușinate au umilit toți cetățenii din Găgăuzia, indiferent de opiniile lor politice”, a mai subliniat bașcanul.

¹⁴ Și la Bălți, al doilea oraș ca număr de locuitori din zona controlată de autoritățile de la Chișinău, PCRM a crescut de la 33 091 la 36 349.

¹⁵ Următorul clasat din Chișinău a fost PLDM, cu 28,44% din voturile chișinăuenilor.

¹⁶ Este vorba despre Jurnal TV și Publika TV. În vremea regimului comunist, Jurnal TV funcționa doar pe internet.

nist, eficient, cu resurse financiare și umane redutabile, iar, după alegerile din iulie, inclusiv cu resurse administrative prin postul de premier pe care l-a deținut liderul partidului, Vlad Filat. Și cum se știe că tendința populației din stânga Prutului este să voteze puterea, deci guvernul, părea evident că acest tip de voturi vor merge la partidul asociat cu guvernul (de unde și utilizarea inclusiv electorală a formulei „guvernul Filat”). Mai adăugați la asta și ecuația personală a liderului sau tendința constatată de unele cercetări sociologice care sugerează predilecția electoratului din R. Moldova spre un „tătuc” — moștenire sovietică încă neostoită —, de unde și avantajul lui Vladimir Filat inclusiv din acest punct de vedere.

Toate acestea sunt indubitabil corecte, dar nu credem că epuizează în niciun caz explicația. În plus, ipoteza noastră este că și creșterea PLDM și menținerea PCRM în preferințele electorale sunt corelate și, într-o bună măsură, au aceeași sursă.

Iar sursa aceasta are legătură, mai mult decât ne place sau suntem uneori dispuși să credem, cu cheștiunea identitară.

Moldovenismul à la russe sau moștenirea generalului Voronin

Am văzut deja, fie și sub forma unui crochiu, felul în care au evoluat discursurile identitare și ponderea lor în societate. Încă o dată: nu înseamnă în niciun caz că ele sunt singurele grile de lectură ale evoluțiilor din stânga Prutului și tratarea lor așa ar fi o eroare. Dar, pe de altă parte, ignorarea lor sau evaluarea lor într-un registru simplist, dihotomic și lipsit de diacronicitate, respectiv evoluții în timp, este o eroare și mai mare.

Prima observație importantă. În timpul regimului Voronin, vreme de opt ani a existat un trend de răcire constantă — cu rarissime excepții — a relațiilor dintre România și R. Moldova. El nu trebuie neglijat, pentru că a acționat doar „la suprafață”, pe scenă. Efectele guvernării Voronin din acest punct de vedere sunt semnificative. Dincolo de contondențele vizibile — care au stat în atenția comentatorilor și au făcut deliciul presei —, la nivelul unui strat mai adânc, în interiorul societății, vreme de opt ani de zile, au avut loc procese care ele însele constituie moștenirea cea mai tenace a „regimului Voronin”. Pentru că, fie și mai puțin perceptibil, sub vârful vizibil al aisberg-ului care semnifică relațiile tensionate dintre București și Chișinău, cele 9/10 nevizibile constituiau inclusiv o consecvență acțiune de modelare identitară. Fie și indirectă.

Să ne reamintim. Relațiile dintre cele două maluri sunt, practic, blocate pe toate palierele: politic, mediatic, educațional (extensiile universitare desființate, modificarea manualelor), cultural etc. Se călătorește rar dintr-un stat în altul, iar mașinile cu număr de România erau în aceea perioadă o raritate în Chișinău. Cetățenii R. Moldova circulă și ei relativ puțin în România, iar atunci când fac asta o fac din rațiuni concrete: obținerea vizei pentru Italia, Spania, Portugalia (sau acele state Schengen pentru care nu se putea obține viza la Chișinău) sau decolarea de pe aeroporturile din București spre locațiile europene unde mergeau la muncă. România avea, deseori, funcții *utilitare*, de „stație de tranzit”, iar vizita era cât mai scurtă posibil și derulată sub auspicii proaste: cozi la ambasadă,

transport în condiții dificile, călătorii noaptea etc. Una peste alta, nimic care să îți perpetueze în memorie amintiri plăcute.

Ca urmare a prestației liderilor regimului Voronin, în primul rând al său personal, statutul limbii ruse sporește în societate, iar calitatea limbii române în spațiul public — uneori și cantitatea! — scade. În plus, în timp ce Rusia beneficiază din plin de prezența televiziunilor oficiale și oficioase de la Moscova care nu fac decât să sporească *soft power*-ul rusesc, România nu numai că pierde dreptul de emisie al TVR1 în R. Moldova, dar devine încasatorul de serviciu al televiziunilor locale — care nu conțin decât să pună pe post orice „defecțiune” din dreapta Prutului, de obicei colectată din surse rusești (agenții de presă, ziare etc.). Informațiile despre România din presa de la Chișinău erau bine selectate și, atunci când se difuzau pe posturile publice — în special Moldova 1, principalul propagandist al regimului, alături de postul de televiziune prezidențial, NIT — erau sistematic negative. Mai mult, chiar și posturile TV din România acceptate atunci în R. Moldova erau fie cele inocente din punct de vedere politic (specializate pe sport, muzică etc.), fie cele critice la adresa politicii Bucureștiului și cu prioritate la adresa președintelui Traian Băsescu, văzut de Chișinăul oficial în aceea vreme drept „inamicul public numărul 1”¹⁷.

Fără ca proiectul moldovenist al lui Voronin să fie asumat de către populație, asta nu înseamnă însă că nu a avut și efecte în ceea ce privește auto-identificarea identitară a majorității. Chiar dacă nu explicit de fiecare dată, distanța dintre cele două maluri ale Prutului creștea progresiv¹⁸.

În ceea ce privește minoritarii ruși și rusofoni, efectele guvernării Voronin au fost și mai limpezi. Regimul comunist a oferit minoritarilor ruși condiții ideale de existență, în primul rând pentru că le-a permis, tacit, să își trăiască viața lor paralelă cu cea a majorității, fără să fie stingheriți sau îngrijorați că vreo modificare politică bruscă poate schimba *statu-quo*-ul. Ideea că rușii l-au sprijinit pe Voronin și regimului lui strict din rațiuni nostalgice sau ideologice este exage-

¹⁷ La 27 septembrie 2007, Consiliul Coordonator al Audiovizualului din Republica Moldova (CCA) a retras, cu majoritate de voturi, licența de emisie a postului TVR1. Motivul invocat era neachitarea unei facturi către Radiocomunicații. SRTV avea un contract încheiat între Guvernul României și cel de la Chișinău și era valabil până în 2011, fără vreo clauză care să prevadă anularea contractului în caz de neplată. De la preluarea frecvenței de către Canalul TV 2 Plus și până la reluarea transmiterii TVR1 pe aceleași frecvențe, a fost retransmis postul TV ANTENA Internațional, deloc întâmplător dată fiind politica acestuia, cu inserții locale — filme, muzică și desene animate. Canalul 2 Plus este controlat de controversatul om de afaceri Vladimir Plahotniuc. Pe 10 decembrie 2010, membrii Consiliului Coordonator al Audiovizualului decid în unanimitate ca TVR1 să revină în R. Moldova pe frecvența 2 Plus.

¹⁸ S-ar putea completa aici că, în ciuda unor divergențe politice, România ajunsese, la un moment dat, cea mai mare piață de export pentru produsele din R. Moldova. Așa stau lucrurile, dar, din păcate, acest lucru nu a fost consecința unui *proiect* economic explicit al Chișinăului, ci consecința unei necesități, fiind rezultatul blocării pieței rusești ca urmare a unor decizii politice de la Moscova. În momentul în care piața rusescă s-a redeschis, lucrurile au revenit la „normal”, adică Rusia devine piață principală. Am putea adăuga aici încă un fenomen care s-a petrecut în acea perioadă, respectiv deschiderea sau mutarea unor firme ale unor oameni de afaceri locali din R. Moldova în România (multe dintre ele filiale ale sediilor de la Chișinău). Mulți oameni de afaceri din R. Moldova au făcut asta, dar, încă o dată, nu era vorba despre un proiect explicit de colaborare, gestionat guvernamental, ci mai degrabă de un mecanism de (auto)protecție, dată fiind situația extrem de fluctuantă de la Chișinău: niciodată nu știai cine vrea să îți ia afacerea sau să îți închidă firma. România era, totuși, o garanție din acest punct de vedere, mediul de afaceri din dreapta Prutului fiind incomparabil mai predictibil decât cel din stânga lui.

rată. Au fost și dintre aceștia, desigur, dar rușii din R. Moldova, urbani, relativ bogați și educați peste media republicii, nu au susținut regimul Voronin numai din simpatii politice sau de altă natură. Ci inclusiv din motivul că... îi lăsa în pace. Regimul Voronin — condus de un personaj grosolan, depășit politic inclusiv după normele Federației Ruse și pe care mulți dintre ei îl disprețuiau sincer — le permitea însă luxul de a trăi în R. Moldova fără să fie nicidecum *integrați* în societatea din R. Moldova. Era o viață paralelă, aproape, care se intersecta doar de nevoie cu cea a majoritarilor băștinași, în care rușii își trăiau existența separat, septic și, de cele mai multe ori, disprețuitor¹⁹. Fără să exagerăm și păstrând măsura bună a proporțiilor, putem afirma că am putea identifica o ruptură evidentă între minoritatea rusă și majoritatea băștinașă, practic, din orice punct de vedere am fi cercetat această realitate: limba pe care o vorbeau²⁰, cărțile pe care le citeau, autorii pe care îi frecventau, televiziunile pe care le priveau, restaurantele și cluburile la care mergeau, universitățile la care își trimiteau copiii, automobilele pe care le conduceau etc. În plus, minoritatea rusă beneficia și de efectul de seducție, adică ceea ce europenii numesc „soft power“, în fața băștinașilor care nu reușeau mai deloc să reziste ispitei de a se comporta rusește, sau chiar de a *părea rus*, măcar de câteva ori în viață... Pe de altă parte, nu cred ca cineva să fi fost martorul unei transformări sau tentative de transformare inverse. Disprețul și respectul aveau direcții precise în societatea din R. Moldova.

În concluzie, cel puțin din acest punct de vedere, Voronin pendula politic, indecent, undeva între disprețul rușilor și lipsa de încredere completă a băștinașilor (adică până într-acolo încât proiectul moldovenist să fie cu adevărat asumat). Voronin nu a fost niciodată, convingător, un „tătuc al națiunii“, ci, eventual, un „tătuc al statului“. Și asta este altceva. Este parte a imaginarului sovietic, respectiv un proiect moștenit, de limbă rusă, dar care a fost perpetuat, în forme degradate, și în perioada post-imperială.

Și aceste lucruri încep să se schimbe după 29 iulie 2010.

„R. Moldova este la modă“²¹, dar România?...

Terenul era, într-un fel, pregătit. Fervoarea anti-comunistă fusese liantul Alianței la alegerile din 5 aprilie și la cele din 29 iulie 2009. Dar lucrurile încep de acum să se complice. În primul rând, devenea tot mai evident un adevăr pe care nu toată lumea era dispusă să îl accepte: anti-comunismul din R. Moldova era un fenomen polimorf, cu nuanțe multiple și vectori, uneori, contradictorii. Altminteri spus: nu toată lumea care detesta regimul Voronin o făcea pentru același motiv. Unii îl rejectau pentru aberantul său discurs identitar și blocarea relațiilor cu

¹⁹ Problema minorității ruse sau rusofone din R. Moldova, în lipsa „efectului baltic“, va fi, probabil, rezolvată de... demografie și biologie. Dar asta va mai dura. Așa cum va mai dura până când vom vedea cu adevărat efectele înscrierii copiilor ruși la școlile de limbă română.

²⁰ Și la care majoritarii treceau de fiecare dată nonșalant și fără nicio problemă, inclusiv când în grupul respectiv vorbitorii de limbă rusă erau minoritari. Mai mult, în aceste condiții se trecea senin la limba rusă inclusiv în dialogul dintre majoritari!

²¹ Formula îi aparține ministrului de Externe al României Teodor Baconschi și era menită să illustreze intensitatea relațiilor UE cu R. Moldova în preajma alegerilor din 28 noiembrie 2010.

România, alții pentru comportamentele dictatoriale ale liderului, alții pentru modul autoritar în care controla piața economică, alții pentru că strica imaginea R. Moldova și îi bloca apropierea de UE, alții pentru că era prea apropiat de ruși și controlat de aceștia etc., etc. Cei cărora nu le convenea atitudinea sa identitară și de distanțare sistematică față de România nu erau, în realitate, majoritari în corul anti-comunismului de la Chișinău²². Confuzia inițială a apărut din motivul că era greu să recunoști public că nu te deranja, în fond, *conținutul* discursului voronin, ci, mai degrabă, *forma* acestuia.

De aici situația paradoxală că, după 29 iulie, au apărut pe agendă chestiuni la care Chișinăul și Bucureștiul fie nu se așteptau, fie nu erau pregătite să reacționeze. Tot aici își au sediul și primele contradicții sau nesincronizări din interiorul AIE, inclusiv în dialogul cu Bucureștiul, în relație cu care lucrurile au mers bine — eliminarea vizelor pentru cetățenii români, numirea ambasadurilor, micul trafic de frontieră etc. — până când s-a ajuns însă la chestiuni de fond, unde unanimitatea nu a mai fost de găsit.

Dar nu numai la nivelul clasei politice au apărut replierile, ci și la nivelul populației, căci latențele din societate, parțial resuscitate de regimul Voronin, au început să se activeze. Și ele au fost două, în principal.

Pe de-o parte, majoritarii au simțit, pentru prima dată, probabil, că latențele lor localiste, patriotice, pot debușa într-un proiect politic credibil, chiar dacă nu exprimat explicit. După cum am spus deja, Vladimir Voronin nu a fost niciodată un veritabil „tătic al națiunii“, pentru că moldovenismul avea mai degrabă o componentă negativă — anti-românismul său — decât una pozitivă. Mai mult, în latura așa-zis pozitivă, proiectul moldovenist al lui Voronin nu putea fi asumat fără rest, inclusiv din motivul că era livrat, din ce în ce mai des, în limba rusă²³. *Moldovenismul sovietic* era, totuși, unul de import, croit în laboratoare de gândire și simțire din jurul PCRM, în care se vorbea, gândea și acționa cu prioritate în limba rusă. De aici aerul de artificialitate, de aici lipsa de eficacitate reală, directă, a moldovenismului *à la Voronin*. Era prea mult *à la russe* acolo, prea mult sovietism și prea puțin localism, prea multă limbă rusă și prea puțină „moldovenescă“, prea multă obediență față de Moscova și prea puțină demnitate băștinașă, autohtonă. Moldovenismul lui Voronin a rămas ceea ce a fost de la început, ancorat în moștenirea sovietică, în ciuda unor eforturi — inconsistente — de a se emancipa uneori de moștenirea fatidică. De aici o anumită reticență firească, chiar dacă nu de fiecare dată conștientizată, a majoritarului.

Dar efecte a avut. Iar acea latență *localistă*, respectiv acel sentiment de demnitate publică a autohtonilor, de *recunoaștere* publică — în sensul platonian al termenului —, după care unii jinduiau tacit pe vremea lui Voronin și-a găsit, după 29 iulie 2009, un debușeu pe care nu îl avea înainte. Și aici este marea schimbare care se poate detecta din punct de vedere identitar. Vom numi fenomenul, cu o formulă nu neapărat adecvată din toate punctele de vedere, *moldo-*

²² Cum avea să constate, ulterior, Bucureștiul.

²³ Despre ambiguitățile și contradicțiile discursului „moldovenist“ specific regimului Voronin dă mărturie și faptul că ziare precum *Moldova Mare* erau... bilingve, un număr egal de pagini fiind publicate în limba română, respectiv rusă.

venism europenist. Îl numim așa pentru a-i identifica, pe de-o, parte, resorturile localiste, regionale, pe de alta, de a-i identifica vectorul european, asumat aproape cu disperare, inclusiv pentru motivul că îi servește drept ideologie de substitut, *moldovenismul europenist* neavând, deocamdată una proprie sau — mai plauzibil — nedorind să o explice deocamdată public, menținând confuzia și, deseori, duplicitatea în spațiul public.

Moldovenismul europenist versus moldovenismul sovietic

Moldovenismul europenist este o specie de autoidentificare identitară nu obligatoriu nouă, dar inedită prin capacitatea de manifestare *publică* pe care a căpătat-o. Din *latentă* a devenit *manifestă*. Este o formă de patriotism localist, „moldovenesc”. Cuvintele de ordine ale susținătorilor săi taciți — pentru că deocamdată discursurile politice explicite în acest sens sunt relativ temperate — sunt „realismul”, „rezonabilitatea” și „luciditatea”.

Spre deosebire de *moldovenismul sovietic* promovat de regimul Voronin, are câteva virtualități și caracteristici principale: în ceea ce privește relația cu Rusia, nu este obligatoriu pro-rusesc, fără să aibă radicalitatea discursului pro-românesc în această direcție; în relația cu Moscova acceptă, eventual, *pragmatismul*, inclusiv tăcerea pe subiectele istorice contondente, chiar dacă nu este clar de fiecare dată care sunt reperele și limitele acestui pragmatism; din punct de vedere *geopolitic*, acest tip de atitudine și de discurs încearcă să se justifice, la nivel popular, inclusiv printr-un soi de autarhie geopolitică greu de definit, ceea ce se traduce de obicei în formula care răbufnește nu o dată la nivel public — „și fără ruși și fără români” —, respectiv un soi de „prin noi înșine”, vag și nerealist, firește, dar din ce în ce mai răspândit în populație, inclusiv cea tânără; „soluția” pe care o sugerează, însă, pentru a ieși din această dilemă ar fi un plonjon *direct* în „Europa”, ceea ce constituie discursul (geo)politic predilect; ca abordare *politică* este așadar pro-european, acest tip de discurs servind însă mai multe funcții, inclusiv evitarea unei abordări frontale a chestiunii relațiilor identitare cu România, pe care deocamdată le evită, dar și ocultarea discursului identitar despre R. Moldova, discursul integraționist servind deocamdată și ca „ideologie de stat”; pe relația *bilaterală* cu România, *moldovenismul europenist* va fi tot pragmatic, va pedala pe cooperare și colaborare, fără însă să individualizeze explicit relația bilaterală în parcursul european al R. Moldova; concomitent, va păstra politica „tradițională” a Chișinăului de solicitare a unui Tratat de bază, mai ales că la acest punct va avea adeziunea și a altor formațiuni politice, din tabere diferite²⁴; în strictă legătură cu aspectul geopolitic (2), din punct de vedere *ecleziologic*, respectiv al apartenenței religioase, *moldovenismul europenist* este cel mai bine plasat pentru a susține, perfect coerent din perspectiva sa, a treia „soluție” pentru biserica din R. Moldova, respectiv *autocefalia*. Dacă partida pro-românească are — teoretic vorbind — echivalentul eclezial în Mitropolia Basarabiei, atunci

²⁴ „Narcisismul micilor diferențe” — fenomen psihologic discutat în carte —, va apărea cu siguranță în relația bilaterală și nu sunt excluse posibile animozități între București și Chișinău, chiar dacă se va încerca obturarea și camuflarea lor.

echivalentul eclezial cel mai apt al „moldovenismului europeanist” nu ar putea fi proiectul rusesc al Mitropoliei Moldovei (canonic subordonată Patriarhiei Ruse), ci... autocefalia bisericii din R. Moldova²⁵. O asemenea soluție — dincolo de utopia ei — ar fi ideală din punctul de vedere al *moldovenismului europeanist*, pentru că ar valida, indirect, existența „etniei moldovenești”, pe care *moldovenismul europeanist* nu o promovează ca atare; din punct de vedere al *glotonimului și al etnonimului*, este forma de patriotism a celor care recunosc că vorbesc „limba română”²⁶, dar mențin ideea unei diferențieri între cele două maluri ale Prutului, chiar dacă nu din rațiuni explicit etnice, dar, oricum, istorice și culturale. Nu insistă pe diferențe etnice, pentru că, practic, ar fi imposibil de demonstrat. Dar „limba română” este maximul de identitate cu discursul pro-românesc pe care acest tip de moldovenism l-ar putea accepta senin²⁷.

Din punct de vedere al *identității statale*, *moldovenismul europeanist* nu este anti-românesc, așa cum nu este nici „proromânesc”; însă ideea de „două state românești” ar putea fi acceptată mai degrabă ca abordare tactică, de etapă, nicidecum ca proiect.

Fenomenul este relativ nou, cel puțin la nivel de vizibilitate publică. Dacă în anii '90 polarizarea *publică* din acest punct de vedere era, eventual, pe filoanele identitare de tip „pro-rusesc” sau „pro-românesc”, ulterior trecându-se, treptat, la o identitate „moldovenească” pe filon sovietic (agrarienii, comuniștii lui Voronin etc.), astăzi devine tot mai vizibilă o identitate „moldovenească” de formulă europeană, nu împotriva celei „românești”, dar nici identică cu ea. Precursorul discursului *moldovenismului europeanist*, cum sugeram, ar putea fi președintele Lucinschi, care însă nu l-a putut pune în practică efectiv pentru că perspectivele europene pentru Chișinău erau atunci prea puțin palpabile și fără utilizare publică²⁸. A trebuit să treacă opt ani de *moldovenism sovietic*, plus dezamăgirea fa-

²⁵ Proiectul autocefaliei a fost vehiculat timid la începutul anilor '90, după care a dispărut din peisaj. A fost resuscitat, deloc întâmplător, de președintele Petru Lucinschi — *precursorul moldovenismului europeanist* de astăzi —, care l-a promovat la Constantinopol, dar a primit un răspuns negativ de la Patriarhul Ecumenic. În esență, o Biserică autocefală moldovenească nu poate exista pentru că nu pot exista două Biserici autocefale românești, în condițiile în care nu există o „etnie moldovenească” în stare să fundamenteze eclezial și etnic un asemenea proiect. Chestiunea autocefaliei a revenit în discuție, tangențial, la 22 noiembrie 2007, când au avut loc discuții oficiale ale delegațiilor Patriarhiei Române și Patriarhiei Ruse, la mănăstirea Troian din Bulgaria. Subiectul principal a fost situația eparhiilor din Republica Moldova și a bisericii, în general. Nu s-a ajuns la niciun rezultat, dar una dintre propunerile avansate atunci pentru depășirea divergențelor a fost — tactic? — autocefalia bisericii din Republica Moldova.

²⁶ Diferența din sondaje între cei care se declară români și cei care declară că vorbesc limba română poate fi un indicator cantitativ al unuia dintre tronsoanele de unde se recrutează susținătorii *moldovenismului europeanist*. Dar nu singurul. Și contingentul — majoritar — de autodeclarați „moldoveni” și vorbitori de „limbă moldovenească” furnizează simpatizanți ai acestui discurs.

²⁷ Deocamdată, nu este dispus nici măcar la asta. După 20 de ani, încă documentele semnate între Chișinău și București în limba română sunt considerate suspecte și nocive, iar despre modificarea limbii române în Constituție sau semnarea eventuală a unor tratate în limba română nu este deocamdată cazul. Și nu doar promotorii *moldovenismului sovietic (à la russe)* se împotrivesc, în realitate... Emblematică din acest punct de vedere rămâne „Declarația comună privind instituirea unui parteneriat strategic între Republica Moldova și România pentru integrarea europeană a Republicii Moldova”, semnată la 24 aprilie 2010, între președinții Traian Băsescu și Mihai Ghimpu, neasumată și minimalizată, inclusiv din motivul că a fost „semnată în două exemplare originale, în limba română”.

²⁸ Dar ultima carte a fostului președinte Petru Luchinschi, publicată în 2007, *Moldova și moldovenii*, poate fi citită inclusiv prin această grilă.

ță de regimul Voronin și un context geopolitic favorabil²⁹, pentru ca acest discurs să revină, cu vânt nou în pânze.

Astăzi, acest tip de manifestare identitară și-a găsit cea mai bună descărcare în proiectul politic și persoana lui Vladimir Filat. Fără să fi intenționat obligatoriu asta din plecare, Vlad Filat devine astăzi liderul care poate capta — și captează! — această stare de spirit³⁰. Pe de-o parte, este beneficiarul fericit al acestei latențe devenită manifestă, pe de altă parte, conferă celor care au nevoie de confirmări că proiectul *moldovenist europeanist* devine viabil, are recunoaștere europeană, iar Vlad Filat, purtătorul lui de drapel³¹, și cel care reprezintă la nivel înalt acest proiect, are inclusiv recunoașterea liderilor euro-atlantici: Hillary Clinton, Angela Merkel și chiar... Traian Băsescu³².

Din acest punct de vedere, Vlad Filat a fost omul momentului politic. Suficient de pragmatic pentru a face declarații care se întind pe o paletă foarte diversă³³ și bine gestionată în funcție de interlocutor, liderul PLDM a devenit, cu voie sau fără, purtătorul de stindard al acestei manifestări identitare. Și aici trebuie căutată cel puțin una dintre explicațiile succesului său electoral³⁴.

Comuniști de nevoie sau reacția rusofonilor

Cum au reacționat minoritarii rusofoni? Resurecția identitară pe formulă localistă, moldovenistă și europeană, nu a trecut neobservată, mai ales în rândul populației ruse și rusofone. Care a reacționat, la rândul ei, iar modul în care a făcut-o a fost explicit, această reacție fiind una dintre explicațiile menținerii la a-

²⁹ Eșecul Ucrainei, cel care a adus R. Moldova „în modă”.

³⁰ La început, Vlad Filat a declarat fără niciun dubiu că limba pe care o vorbește este limba română, iar identitatea lui etnică este tot cea românească. Ulterior, fără să retracteze niciodată respectivele declarații, a pus surdina pe aceste tipuri de afirmații, probabil din rațiuni pragmatico-politice, pliindu-se astfel, abil și judicios, pe așteptările publice.

³¹ Cel puțin la nivel de percepție publică. Aparent paradoxal, dar nu Marian Lupu poate juca acest rol. Vom reveni.

³² România a avut, voluntar sau nu, o atitudine care mai degrabă a încurajat acest trend, în special prin acceptarea diluării relației bilaterale în relația mai amplă UE-R. Moldova. Semnarea Tratatului de frontieră între ministrul de Externe Teodor Baconschi și premierul Vlad Filat în plină campanie electorală a fost apogeul acestei atitudini. Indirect — și probabil involuntar — Bucureștiul valida atunci acest discurs și îi conferea credibilitate, transmițând populației majoritare din R. Moldova inclusiv mesajul că Bucureștiul încurajează atitudinile pragmatice în relația bilaterală și liderii de la Chișinău care le promovează. Inutil să precizăm că au existat și efecte *electorale* ale acestei decizii, în niciun caz însă cele scontate la București, respectiv „dezarmarea” comuniștilor în lupta politică (cât de dezarmați au fost, s-a văzut). Unul dintre efecte a fost că voturile colectate de către PLDM au venit inclusiv din rândul susținătorilor unui discurs pro-românesc, iar una dintre rațiuni, nu singura, a fost mesajul pragmatic transmis de România.

³³ Emblematic din acest punct de vedere — dar nu surprinzător — a fost gestul lui Vlad Filat din 24 august 2010, când, singur, fără colegii de alianță, discret, dar nu prea, s-a dus la Memorialul Eternitate pentru a depune un buchet de trandafiri albi. Întrebat ulterior dacă a sărbătorit eliberarea Moldovei de sub ocupația fascistă sau dacă a depus flori în memoria celor care au pătimit în urma ocupației sovietice, Filat a evitat să dea un răspuns. Comunicatul emis de serviciul de presă al Guvernului anunța sec că premierul Vlad Filat a depus flori la Memorialul Eternitate, cu ocazia împlinirii a 66 de ani de la „eliberarea Moldovei de sub ocupația trupelor germano-hitleriste”. În acel moment Vlad Filat știa foarte bine ce rol politic și-a asumat și cui se va adresa în campanie.

³⁴ Tot aici trebuie căutat și sprijinul pe care Vlad Filat — cu voie sau fără — îl găsește în paginile unor publicații care, anterior, au susținut regimul comunist, în special pe dimensiunea moldovenistă și statalistă a acestuia. Una dintre explicații poate fi că aceste publicații și liderii lor de opinie au găsit în Vlad Filat purtătorul unui mesaj pe care l-au căutat, fără succes, la PCRM, respectiv un moldovenism „respectabil”, diferențiator față de românism, dar care să nici nu cadă în sovietisme penibile ale discursului politic comunist.

cest nivel a procentului PCRM. Vântul care a suflat în pânzele politice ale PLDM, a suflat, prin recul, inclusiv în pânzele vaporului comunist, pe care l-a menținut pe linia de plutire, în ciuda faptului că Voronin, căpitanul vasului, devenise aproape irelevant. Voronin nu a mai contat, au contat funcțiile *percepute* ale Partidului Comuniștilor și amenințarea sesizată a resurecției majoritarilor.

Împotriva a ce a reacționat minoritatea rusofonă? Împotriva a ceea ce aceștia percepeau ca afectarea statu-quo-ului instituit de guvernarea Voronin. Schimbarea pentru ei nu însemna modificarea politică, cât modificarea *statu-quo-ului*. Dincolo de disprețul pentru majoritarii al minorității post-imperiale³⁵, mecanismul psihologic esențial a fost cel al *fricii*: pe de-o parte, pierderea *protecției psihologice*, pe de alta, a *predictibilității* furnizate de o guvernare de tip Voronin. Resurecția identitară a fondului băștinaș poate genera evoluții nepredictibile și percepute ca periculoase pentru minoritarul rusofon localizat cu precădere în orașe.

Să facem o precizare importantă: diferența dintre auto-identificarea ca „român” sau ca „moldovean” a majoritarilor este incomparabil mai mică pentru un rus sau rusofon din R. Moldova sau Federația Rusă decât pentru cineva de la București sau Chișinău. Altminteri spus, pentru un rus sau rusofon diferența dintre un „român” și un „moldovean” este mai degrabă una de *grad*³⁶. De aici concluzia logică: faptul că astăzi majoritarii din R. Moldova se declară „moldoveni” nu este obligatoriu liniștitoare pentru rusofoni, pentru că nimeni nu poate garanta că în viitor nu se vor declara... „români”, cu toate consecințele care decurg de aici și pe care aceștia le percep, cel puțin deocamdată, ca primejdioase. De aici pericolul intuit de minoritari față de orice resurecție băștinașă, fie că se produce pe canalul „moldovenesc”, fie pe cel „românesc”. Dovada în acest sens este și faptul că rusofonii utilizează incomparabil mai mult expresia „limbă română” decât majoritarii, pentru că nu văd, în mod firesc, nicio diferență între ele și nici nu au nevoie de diferențiere pentru a se auto-justifica (consola) identitar precum o parte a populației majoritare.

Revenim acum la reacția rusofonilor. Spectacolul la care au asistat în timpul guvernării AIE și al perioadei de campanie electorală a fost neliniștitor. Resurecția fondului băștinaș s-a manifestat pe multiple planuri: de la victorii sportive cu rezonanță publică, intens mediatizate și patriotic promovate și asumate, campanii de tip „Fii mândru de țara ta!” sau „Arborează un drapel!”, până la susținerea europeană a guvernării AIE, culminația fiind desantul consistent al europenilor la Chișinău, care au transmis guvernului și Alianței mesaje limpezi de susținere. Chestiunea devenise, poate pentru prima dată, serioasă!

Toate aceste manifestări, au avut, cum sugeram, două tipuri de efecte: pe de-o parte, reacția majoritarului, care începe să perceapă Chișinăul ca un actor luat în serios de „lumea bună” a Europei, ceea ce îi conferă o stimă de sine incontestabilă, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla pe vremea guvernării Voronin³⁷. Iar când

³⁵ Vezi textul pe această temă din prezentul volum.

³⁶ Într-o măsură incontestabil mai mare decât pentru cineva de la Chișinău sau București.

³⁷ Un singur exemplu: ideea că R. Moldova era singurul stat din lume, practic, în care comuniștii ajunseseră la putere de două ori prin alegeri libere, nu era un motiv care să sporească „stima de sine”, mai cu seamă în fața unui interlocutor european.

șeful guvernului³⁸ este primit de marii lideri mondiali din SUA până în Europa, adică de Hillary Clinton, de Angela Merkel, de Vladimir Putin sau de Traian Băsescu, și toate acestea nu aveau aerul ritualistic și ineficace care însoțea vizitele — extrem de rare, e drept — ale fostului președinte comunist, este evident că orgoliul local tresaltă. „Nasc și la Moldova... politicieni“, vor fi exclamat, poate pentru prima dată, mulți dintre reprezentanții majoritarilor, ceea ce a fost extrem de important pentru a soluționa, parțial, firește, o dilemă mai veche a R. Moldova: cea a „recunoașterii“, a „stimei de sine“, a sentimentului că ești, odată și odată, băgat în seamă.

Ceea ce era însă motiv de bucurie pentru majoritar, era (și) motiv de îngrijorare pentru minoritarul rusofon. Căci el a resimțit această evoluție, dar a resimțit-o, cum spuneam, ca un pericol potențial pentru statutul lui social, cel puțin prin lipsa de predictibilitate. Unde va ajunge această resurrecție a fondului autohton? Unde se va opri ea? De aici reacția lui de mobilizare electorală pentru a vota acel partid care îi garantează, fie și indirect, *protecție psihologică și protecție de status*, și care poate opri o resurrecție politică și identitară locală care riscă — din punctul de vedere al minoritarului — să scape de sub control.

De aici și mobilizarea promptă la vot. Cu precizarea că votul nu a fost nici unul spontan, emoțional, nici unul necalculat. Votul rusofonilor pentru PCRM a fost unul generat, cum spuneam, de *teamă*, dar perfect rațional la nivelul alegerii *soluției*. Și pentru a înțelege asta este suficient să ne reamintim eșecul absolut al mișcărilor etniciste rusești. Mișcarea „Ravnopravie“, de pildă, condusă de Valerii Klimenco, cândva formațiune parlamentară și cunoscută la Chișinău prin excesele șovine ale liderului său, a obținut în republică 1781 de voturi, ceea ce înseamnă 0,1%, iar în Chișinău 715 voturi, adică 0,17%. Adică nimic! Pentru că nu „Ravnopravie“ era soluția pentru temerile rusofone!

Această mobilizare rusă și rusofonă ar putea fi o explicație pentru creșterea ponderii comuniștilor în mediul urban, culminând cu capitala Chișinău, unde PCRM nu a avut, practic, niciun panou publicitar sau vreun afiș electoral, spre deosebire de restul concurenților săi electorali. Cu toate acestea, PCRM a învins, pentru că votul masiv acordat comuniștilor nu a avut nicio legătură cu prestația lor politică sau gesticulațiile liderului Voronin. Cum încercam să sugerăm, altele au fost motivațiile. Și faptul că PCRM a crescut în mediul urban și a scăzut în cel rural, poate fi explicat inclusiv prin această motivație etnică, dat fiind faptul că rușii nu trăiesc în sate, iar locația rusofonilor este și ea preponderent urbană. În plus, vorbim de rusofoni, nu de etnici ruși, pentru că apartenența etnică nu este singurul indicator care poate explica evoluțiile politice. În municipiul Chișinău (zona urbană), de pildă, structura etnică este, conform Recensământului din 2004³⁹, următoarea: 422 121 – moldoveni; 28 493 – români, 96 998 – ruși, 56 983 – ucraineni etc. Dar în funcție de auto-identificarea după limba maternă, lu-

³⁸ Vorbim în acest context de șeful guvernului și nu de șeful statului, respectiv președintele interimar Mihai Ghimpu, pentru că nu acesta din urmă a fost canalul prin care a fost resuscitat discursul și atitudinea de tip *moldovenism europeanist*. Din punct de vedere al chestiunii identitare, liderul PL rămâne în percepția publică indisolubil legat de discursul pro-românesc.

³⁹ Despre precauțiile cu care trebuie abordat acest recensământ, vezi Dan Dungaciu, *Moldova...*, pp. 113-123.

crurile se prezintă diferit: 189 550 – „limbă moldovenească“, 230 304 – limbă română; 181 711 – limbă rusă; 18 391 – ucraineană etc.⁴⁰.

Fără să facem aici speculații între relația dintre etnie și limbă și care dintre acestea determină într-o măsură mai mare comportamentul politic, vom sugera doar că numărul mare de votanți comuniști trebuie căutați la nivelul rusofonilor — nu doar al minoritarilor etnici — din republică. Ei sunt cei care s-au mobilizat în fața resurecției majoritarilor pe care au putut-o vedea cu ochii lor, în special în Chișinău, și împotriva căreia au încercat să se protejeze prin votul acordat comuniștilor.

Polarizarea socială din R. Moldova. Ce urmează?

Explicația rezultatelor alegerilor din 28 noiembrie sau cel puțin răspunsurile la cele două întrebări pe care le-am pus mai sus poate fi, așadar, găsită inclusiv prin acest mecanism de polarizare care a apărut la nivelul societății. Și pe care am încercat să îl descriem.

În ce constă polarizarea? În faptul că, din punct de vedere identitar, R. Moldova riscă să devină ceea ce Samuel Huntington numea, cu referire la Ucraina, „cleft country“ (*țară sfâșiată*) — dar, între timp, atributul a fost asociat explicit și cu R. Moldova (Katchanovski 2006)⁴¹. Mai concret, R. Moldova merge pe o polarizare de tip *moldovenism europeanist* versus *resurecție rusofonă*, protectiv descărcată la ultimele alegeri înspre Partidul Comuniștilor⁴².

Dacă așa stau lucrurile, *din punct de vedere al discursurilor identitare*, spectrul politic din R. Moldova se întinde pe o axă principală PCRM – PLDM, la care se adaugă cele două partide prezente în parlament, respectiv Partidul Democrat din Moldova și Partidul Liberal. Nu este ținta noastră aici să facem predicții sau analize politice care ar depăși cadrul acestei introduceri. Sugerăm doar câteva posibile concluzii, în funcție de criteriul pe care l-am selectat aici.

1. *Discursul moldovenist sovietic*: aparent paradoxal pentru cei care echivalează strict scorul PCRM cu acest tip de discurs, forța lui se diminuează în societate. Faptul că PCRM rămâne în continuare cu un rezultat bun nu trebuie să ne mire, pentru că ce a pierdut pe o parte, a câștigat pe alta, respectiv sprijinul rusofonilor urbani (și care nu au votat PCRM de data asta din pricini nostalgice sau patriotice-sovietice). De aceea discursul moldovenist sovietic va fi tot mai consistent completat cu o formă de *etnicizare (rusificare)* a partidului⁴³. Așa stând lucrurile, PCRM este departe de a se fi epuizat electoral. Pe termen mediu

⁴⁰ Situația la Bălți, al doilea oraș al republicii (din teritoriul controlat de autoritățile de la Chișinău), unde comuniștii au câștigat înregistrând un spor de voturi față de alegerile din 29 iulie 2009 (de la 33 091 la 36 349) se prezintă analog. Conform Recensământului din 2004, structura etnică în Bălți era următoarea: 24 341 – ruși, 66 879 – moldoveni; 2 256 – români, 29 668 – ucraineni, etc. În funcție de limba maternă declarată, structura arată astfel: 52 035 – limba rusă, 48 522 – „moldovenească“, 13 258 – limbă română, 12 317 – limba ucraineană etc.

⁴¹ George Friedman a sugerat și el asta, după cum am văzut, chiar dacă nu a utilizat sintagma explicit.

⁴² Nu susținem aici că PCRM are o singură categorie de electorat, respectiv rusofonii. PCRM rămâne în continuare un partid *boutique*, care colectează voturi din zone diferite. Ceea ce sugerăm aici este însă că modificările pe care le-am sugerat îi asigură acestui partid un tronson de electorat care compensează ceea ce PCRM a pierdut în mediul rural, de pildă.

⁴³ Proces deja realizat în timpul ultimei campanii electorale, când sloganul comuniștilor — „Moldova alege Victoria“ — a fost inspirat dintr-o veche lozincă sovietică (de fapt victoria vizată era împotriva fascis-

și lung soarta acestuia ține în primul rând de următorii factori: a. percepția minoritarilor rusofoni față de noua putere, respectiv gradul de *pericol* perceput de aceștia; b. posibilitatea realizării efectului baltic în R. Moldova⁴⁴; c. capacitatea PCRM de a rămâne unit, pentru că orice scindare i-ar diminua atractivitatea; d. demografia — care reduce progresiv numărul electoratului rusofon, mult mai îmbătrânit, biologic vorbind.

2. *Discursul polietnic și multicultural*: cum am văzut, era, practic, discursul oficial al republicii din acest punct de vedere în vremea regimului Voronin, abandonat acum, strategic, de către PCRM, aflat în opoziție. Cine și-l asumă? Deocamdată, PDM, deși asumarea acestuia este proba mai degrabă a unui eșec. În ce fel?

Am sugerat deja că partidul condus de Marian Lupu nu este principalul beneficiar și promotor al *moldovenismului europenist*. PDM rămâne un partid extrem de ambiguu, cu identitate politică vagă și incertă. Nu este nici până astăzi limpede ce înseamnă să fii adept al acestui partid, respectiv care este profilul alegătorului PDM. În plus, nici partitura partidului, nici discursul liderului Marian Lupu nu îl predispon la postura de candidat ideal pentru sufragiile adeptilor *moldovenismului europenist*. Cel puțin la nivel de percepții, PDM este prea puțin băștinaș, autohtonist, și prea mult atașat de Moscova pentru a reuși să capteze această latență locală.

Dacă la alegerile din 29 iulie 2010, PDM era, practic, „lista lui Lupu“, acum lucrurile se schimbă, pentru că a apărut un element în plus, respectiv asocierea obsesivă a acestui partid cu numele unui important și controversat om de afaceri de la Chișinău, Vlad Plahotniuc.

Riscurile pentru acest partid sunt următoarele: a. în termeni identitari, partidul lui Marian Lupu nu are, de fapt, niciun discurs. De aici și poziția extrem de precară a partidului actualmente pe spectrul politic de la Chișinău. În termeni identitari, PDM este *partidul de nicăieri* și al *nimănui*; b. în lipsa unei identități clare, asocierea cu un personaj precum Vlad Plahotniuc — *brand* mult mai puternic, dar extrem de riscant politic, pentru o populație unde bogăția este asociată cu hoția și corupția aproape în proporții de 100% — va dilua și mai puternic substanța ideologică a PDM, pulverizându-i, practic, orice identitate politică limpede; c. dacă intervenția omului de afaceri în campania electorală din 28 noiembrie 2010 a fost salutară pentru partid — și el este cel care a menținut PDM la un scor rezonabil — pe termen mediu și lung prezența sa, devenită țintă predilectă a mass-media, riscă să pună complet în umbră partidul și să îl dilueze și mai tare; d. polarizarea societății este un alt pericol major; deși asociat, fie și vag, cu PDM — prin sloganul „Opriți războiul politic!“ — *discursul polietnic și multicultural* nu va fi, probabil, de ajuns pentru a salva partidul în condițiile unei polarizări tot mai accentuate a societății.

3. *Discursul moldovenist europenist*: este discursul momentului, chiar dacă nu este verbalizat explicit public. Pericolele cele mai mari sunt trei: a. o asociere

mului, iar actualizat, sugera, tacit, victoria împotriva „românilor“). Sloganul a fost selectat explicit pentru a rezona cel mai bine în urechile nostalgicilor sovietici dar, mai ales, în urechile rusofonilor.

⁴⁴ „Efectul baltic“ este ceea ce s-a petrecut la un moment dat în țările baltice: conștientizarea de către populațiile neautohtone — în special rușii de generație tânără — că șansa lor de prosperitate și viață mai bună nu se poate concretiza pe vectorul Est. De aici faptul că nu mai reacționează la butonul Moscovei. Ispita europenizării, a prosperității și libertății din spațiul euroatlantic e mare și din ce în ce mai evidentă. Electoratul rusofon se autonomizează și își pierde omogenitatea (Dan Dungaciu, *Cine suntem noi...*, p. 177).

cu PCRM, într-o formă sau alta, ceea ce ar duce la prăbușirea oricăror iluzii în acest tip de discurs, deoarece, chiar dacă au ambele rădăcină aparent comună — „moldovenismul“ — diferențele sunt prea mari pentru a putea fi asimilate electoral; b. eșecul proiectului de *europenizare*, pentru că acest tip de discurs patriotic ridică enorm expectanțele populației (prosperitate, vize, europenizare etc.). Dacă nu va fi capabil să le realizeze într-un termen relativ scurt, atunci riscul pentru promotorii acestui tip de discurs sunt extreme; c. problema transnistreană: discursul *moldovenist europenist*, ca discurs patriotic, trebuie să își asume soluționarea chestiunii transnistrene ca miză de prim plan. Aici apar însă problemele, pentru că o soluționare în termenii vehiculați astăzi la nivelul inclusiv al cancelariilor europene — autonomie, federație etc. — poate fi *sfârșitul* acestui tip de discurs. O alăturare electorală a populației din estul R. Moldova la corpul electoral actual ar readuce în prim plan, vertiginos, discursul *moldovenist sovietic*. Și asta în cel mai bun caz! Câștigătorul nu va fi în niciun caz discursul *moldovenist europenist* și promotorii acestuia.

4. *Discursul pro-românesc*: rămâne, cum a stat multă vreme, în stare de *latență*. Conjunctura în acest moment nu este favorabilă, dar asta nu înseamnă dispariția lui din spațiul mental al cetățenilor R. Moldova. Pentru că tot o schimbare de conjunctură îl poate aduce în prim plan. Un eșec al promotorilor discursului *moldovenist europenist* — după eșecul guvernării comuniste de opt ani, respectiv a discursului *moldovenist sovietic* — ar putea genera dezamăgire în rândul populației, care, cu toate orizonturile, practic, închise, s-ar putea replea, fie și parțial, în forma sugerată de George Friedman, înspre discursul pro-românesc⁴⁵.

Punem punct analizei noastre, precizând că, dacă analiza discursurilor identitare și a predispozițiilor populației din acest punct de vedere nu epuizează chestiunea politică și geopolitică în R. Moldova, ponderea lor nu trebuie, totuși, subestimată. După cum încerca să ne convingă un recent volum din care am selectat și unul dintre mottoarele acestei analize (Dominique Moïsi), emoțiile contează, iar capacitatea lor de a modela lumi politice sau geopolitice nu trebuie neglijată⁴⁶.

Ce se va întâmpla în partea noastră de lume, vom vedea. Viitorul R. Moldova a fost mereu impredictibil.

La fel ca și trecutul ei...

⁴⁵ Cu precizarea că Partidul Liberal, de pildă, nu este susținătorul explicit al discursului pro-românesc, dar asta nu înseamnă că în opinia publică nu este perceput așa. În cazul unei repleții spre discursul românesc, fie și ca soluție de avarie, tot în contul PL vor deveni manifeste aceste latențe. De aici și ideea că, în ciuda contextului, viitorul acestui partid nu este în niciun caz decis, iar gestiunea partidului trebuie făcută inclusiv — sau poate în primul rând — din această perspectivă.

⁴⁶ Cartea lui Dominique Moïsi (2009) se vede, parcă, validată de evenimentele recente din Orientul Mijlociu, unde sute de mii de oameni coboară în stradă pentru a-și exprima temerile, speranțele și frustrările. Indiferent cum se va termina totul, este evident că Orientul Mijlociu va arăta altfel. Evenimentele par foarte departe astăzi de Chișinău. Dar nu sunt. Și asta din trei motive esențiale: a. Orientul Mijlociu va capta o bună parte din atenția și energia Americii, ceea ce înseamnă că spațiul răsăritean, inclusiv R. Moldova, riscă să se „bucure“ de o atenție mai redusă. Și asta este o veste proastă, în ciuda lipsei de apetență la americanism a cetățenilor R. Moldova; b. Statele care au intrat acum în fibrilație sunt, multe dintre ele, parte a Politicii europene de Vecinătate, dimensiunea sudică (Maroc, Tunisia, Algeria, Libia, Egipt, Israel, Autoritatea Palestiniană, Iordan, Liban și Siria). Este evident că revenirea lor după mișcările revoluționare sau insurecționare va necesita asistență politică și financiară sporită inclusiv din partea Europei. PEV pe dimensiunea estică (unde este inclusă și R. Moldova) riscă să intre într-o concurență neloială și nu va câștiga neapărat; c. Migrația din Orientul Mijlociu spre Europa va spori în urma crizelor politice și economice care cu siguranță vor afecta regiunea. Prin recul, vor crește și sentimentele anti-migraționiste ale occidentalilor, ceea ce va face negocierea politică pentru liberalizarea vizelor mai dificilă, inclusiv pentru R. Moldova.

BIBLIOGRAFIE

- Asmus, Ronald, *A Little War that Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West*, London, Palgrave Macmillan, 2009;
- Asmus, Ron and Jackson, Bruce, „The Black Sea and the Frontiers of Freedom“, *Policy Review*, June/July 2004;
- Burcă, Rodion, 7 aprilie 2009. *Afară din Întineric*, Chișinău, Editura „Prut Internațional“, 2010;
- Cazacu, Matei et Trifon, Nicolas, *Un État en quête de nation. La République de Moldavie*, Cartes réalisées par Vincent Vacarissas, Paris, Éditions Non Lieu, 2010;
- Ciubotaru, Adrian (ed), *Revoluția Twitter. Episodul întâi: Republica Moldova*, Chișinău, Editura ARC, Știința, 2010;
- Ciubotaru, Adrian (ed), *Twitter Revolution. Episode one: Moldova*, Chișinău Editura ARC, Știința, 2010;
- Cojocaru, Gheorghe, *Cominternul și originile „moldovenismului“*. Studiu și documente, Editura Civitas, 2009;
- Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova, *Moldovenii sub teroarea bolșevică. Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova*, Cuvânt înainte de Mihai Ghimpu, președinte interimar al R. Moldova, Chișinău, Serebia, 2010;
- Dumitru, Andreea, 7 aprilie. *Teatru-Document* (cuprinde piese de Irina Nechit, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu și regizorul Mihai Fusu), „Cuvânt înainte“ de Doina Jela și o „Prefață“ de Vitalie Ciobanu, Fundația Culturală „Camil Petrescu“, Editura Cheiron, 2010;
- Dungaci, Dan, *Națiunea și provocările (post)modernității*, București, Editura Tritonic, 2004;
- Dungaci, Dan, *Moldova ante portas*, București, Editura Tritonic, 2005;
- Dungaci, Dan, *Cine suntem noi, Cronici de la Est de Vest*, Chișinău, Editura Cartier, 2009;
- Erizanu, Maria-Paula, *Aceasta e prima mea revoluție. Furați-mi-o*, Chișinău, Editura Cartier, 2010;
- Friedman, George, *The Next 100 Years, A Forecast for the 21st Century*, New York, London, Toronto, Sydney, Auckland, Doubleday, 2009;
- Friedman, George, „Geopolitical Journey, Part 3: Romania“, *Agencia Stratfor*, 16 noiembrie 2010;
- Friedman, George, „Geopolitical Journey, Part 4: Moldova“, *Agencia Stratfor*, 19 noiembrie 2010;
- Friedman, George, „Geopolitical Journey, Part 8: Returning Home“, *Agencia Stratfor*, 7 decembrie 2010;
- Ghimpu, Gheorghe, *Stindardul sfintei libertăți*, Prefață de Ion Hadârcă, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2010;
- Katchanovski, Ivan, „Cleft Countries: Regional Political Divisions and Cultures in Post-Soviet Ukraine and Moldova“, *Soviet and Post-Soviet Politics and Society* 33, 2006;
- Mongrenier, Jean-Sylvester, *Rusia amenință oare Occidentul?*, Traducere din franceză de Alexandru Șiclovan, Chișinău, Editura Cartier, 2010;
- Moïsi, Dominique, *The Geopolitics of Emotion. How Cultures of Fear, Humiliation and Hope Reshaping the World*, London, The Bodley, 2009;
- Munteanu, Igor, *Partidele politice din R. Moldova: legi, practici și reforme*, Chișinău, Editura Cartier, 2010;
- Nagacevschi, Vitalie – președintele Comisiei (2010), „Raportul Comisiei de anchetă pentru elucidarea cauzelor și consecințelor evenimentelor de după 5 aprilie“, <http://video.jurnal.md/raport.pdf> (accesat la data de 26 ianuarie 2011);
- Popa, Stela, *100 de zile* (roman), București, Editura Tritonic, 2010.